

ABSTRAKT: Apartament Chiński na pierwszym piętrze po północnej stronie korpusu głównego pałacu w Wilanowie został stworzony przez Stanisława Kostkę Potockiego najpóźniej około 1821 roku. Składał się z pięciu pokoi mieszczących zbiory sztuki Azji Wschodniej oraz europejskich *chinoiserie*. Okoliczności powstania Apartamentu i tworzenia wystroju ścian poszczególnych pokoi przed 1832 rokiem nie są w pełni rozpoznane. W materiałach źródłowych brakuje danych z tego okresu, a jednocześnie już od połowy XIX wieku w kolejnych publikacjach powielano wiele błędnych lub niesprawdzonych informacji o historii Apartamentu.

Poszukiwania nowych materiałów i informacji, między innymi w korespondencji przechowywanej w Archiwum Publicznym Potockich czy w dziewiętnastowiecznych przewodnikach dla podróżujących i encyklopediach, w połączeniu z rewizją źródeł znanych wcześniej, takich jak kontrakty z rzemieślnikami i artystami, pozwoliły na ustalenie nowych faktów. W rezultacie przedstawiona została bardziej szczegółowa historia Apartamentu Chińskiego i chronologia prac dekoratorskich w tych pomieszczeniach przed 1832 rokiem.

SŁOWA KLUCZOWE: Apartament Chiński, Stanisław Kostka Potocki, Aleksandra Potocka, Aleksander Potocki, Wojciech Jaszczołd, Wojciech Kiciński, Kolekcja sztuki dalekowschodniej

APARTAMENT CHIŃSKI STANISŁAWA KOSTKI POTOCKIEGO – PROPOZYCJA CHRONOLOGII POWSTAWANIA POMIESZCZEŃ I MOŻLIWE ZMIANY WYSTROJU ŚCIAN DO 1832 ROKU

DOI: 10.5604/01.3001.0055.7011

Anna Konopko
Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie

Studia Wilanowskie
t. XXXII, 2025, s. 263–323
Rocznik, E-ISSN: 2720-0116

ABSTRACT: The Chinese Apartment was created by Stanisław Kostka Potocki ca. 1821 at the latest. Located on the first floor on the north side of the main body of the Wilanów Palace, it consisted of five rooms housing Potocki's collections of East Asian art and European *chinoiseries*. The circumstances in which this suite of rooms was established, and the wall decoration of the individual rooms created, before the year 1832 are not fully determined. Data from this period are absent from the source materials, while much erroneous or unverified information on the history of the Apartment was repeated in successive publications from the mid-nineteenth century onwards.

A search for new materials and information, also in letters held in the Potocki Public Archive or in nineteenth-century travel guides and encyclopaedias, combined with a revision of previously known sources, such as contracts with craftsmen and artists, made it possible to establish new facts. As a result, a more detailed history of the Chinese Apartment and a chronology of the decorative works conducted in these rooms before 1832 could be presented in this article.

KEYWORDS: Chinese Apartment, Stanisław Kostka Potocki, Aleksandra Potocka, Aleksander Potocki, Wojciech Jaszczołd, Wojciech Kiciński, collection of Far Eastern art

Wstęp

Pokoje Chińskie stworzone przez Stanisława Kostkę Potockiego na piętrze w korpusie głównym pałacu przez co najmniej 130 lat mieściły zgromadzone przez niego zbiory „chińszczyzny” – oryginalnych obiektów sztuki i rzemiosła importowanych z Azji, a także ich europejskich naśladownictw (il. 1–5). Obejmowały one między innymi malowidła na papierze, liczne przykłady ceramiki, naczynia, obrazy na szkłe, rzeźby z różnych materiałów, w tym kości słoniowej, elementy ubioru i akcesoria, jak również meble w takiej stylistyce.

Powstanie tej bogatej kolekcji było owocem nabierającej rozpędu międzykontynentalnej i międzykulturowej cyrkulacji dóbr i idei. Dla utrzymywania i wyeksponowania statusu męża stanu, polityka, znawcy sztuki i oświeceniowego badacza, utrzymującego kontakty z elitami intelektualnymi w Polsce i za granicą, ważne i symboliczne było posiadanie przedmiotów z odległych części świata. Wskazuje się na podobieństwo postawy kolekcjonerskiej Potockiego do charakteru działalności Henri Léonarda Jeana-Baptiste’a Bertina (1720–1792), jednego z pięciu ministrów stanu na dworze Ludwika XV, który zdobywał obiekty do swoich zbiorów poprzez jezuickich misjonarzy przebywających w Chinach, a także Jeana Theodore’a Royera (1737–1807), pozyskującego oryginalne importowane przedmioty od prężnie działającej Holenderskiej Kampanii Wschodnioindyjskiej¹.

Zainteresowanie Potockiego historią, sztuką i kulturą Azji miało także charakter w dużej mierze naukowy, oparty na filozoficznych i historiozoficznych ideach okresu Oświecenia². Choć Potocki nie posiadał bezpośrednich kontaktów handlowych jak Royer czy Bertin, w swoich badaniach korzystał z tych samych klasycznych pozycji³, takich jak książki Jeana-Baptiste’a du Halde’a⁴, Athanasiusa Kirchera⁵, Williama Chambersa⁶

1 Więcej o kolekcjonerstwie i związkach z Chinami Henri Bertina por. K.I. Choi, *Portraits of Virtue: Henri-Léonard Bertin, Joseph Amiot and the „Great Man” of China*, „Transactions of the Oriental Ceramic Society”, 2015–2016, vol. 80, s. 49–63.

2 B. Bibik, I. Kopania, *Uniwersum Chin w klasycznym języku Europy. Jean Theodore Royer (1737–1807) i jego „Nomenclator Sinicus”*, „Litteraria Copernicana”, 2019, nr 4 (32), s. 107–111.

3 D.N. Zasławska, *Chinoiserie w Wilanowie*, Warszawa 2009, s. 288–291.

4 J.B. du Halde, *Description Géographique, Historique, Chronologique, Politique et Physique de l’Empire de la Chine et de la Tartarie Chinoise... ornée d’un grand nombre de Figures et des Vignettes*, Paryż 1735.

5 A. Kircher, *China monumentis qua sacris qua profanis, nec non variis naturae et artis spectaculis, aliarumque rerum memorabilium argumentis illustrata, more simply known as China Illustrata*, Amsterdam 1667.

6 W. Chambers, *Designs of Chinese buildings, furniture, dresses, machines, and utensils*, Londyn 1757.

il. 1

Gabinet Chiński Pierwszy przed demontażem wyposażenia, 1955, Archiwum PPKZ w Archiwum NID

il. 2

Gabinet Chiński Drugi przed usunięciem wystroju, 1955, Archiwum PPKZ w Archiwum NID

il. 3

Pokój Pierwszy w 1911 roku,
Archiwum NID

il. 4

Pokój Drugi w 1930 roku,
Archiwum NID

il. 5

Pokój Trzeci Cichy
w 1911 roku, Archiwum NID

czy Johna Barrowa⁷. Właściwie wyprzedził swoje czasy, poddając krytycznej ocenie sztukę azjatycką na równi z europejską w traktacie *O sztuce u dawnych, czyli Winkelman polski* wydany w 1815 roku⁸. Rozdział *O sztuce u Chińczyków* jest pierwszym esejem na ten temat w Europie, poprzedzonym jedynie przez o wiele krótszy wstęp Williama Chambersa do *Designs of Chinese buildings...* z 1757 roku⁹.

Zbiory sztuki azjatyckiej zgromadzone przez Potockiego eksponowano w Apartamencie Chińskim na pierwszym piętrze korpusu pałacu, składającym się z pięciu pomieszczeń, w inwentarzu z 1832 roku nazywanych: Gabinetami Pierwszym i Drugim od strony Oranżerii i Jeziora, Pokojem Pierwszym, Środkowym i Trzecim (Cichym) (il. 1–5). Wszystkie elementy wnętrza Apartamentu usunięto w ramach prac konserwatorskich i remontowych w pałacu w latach sześćdziesiątych XX wieku. Historia zmian jego wystroju i wyposażenia jest w dużej mierze opracowana i opublikowana w pracach Danuty Zasławskiej, Anny Kwiatkowskiej, Marzenny Ciechańskiej, Doroty Dzik-Kruszelnickiej oraz Karoliny Alkemade¹⁰. Najmniej wiadomo jednak o pierwszych latach jego istnienia.

Przyjmuje się ewentualność, że pokój lub pokoje chińskie w tej części pałacu mogły powstać około połowy lat dwudziestych XIX wieku, lecz – jak wykazały badania do niniejszego studium – jednoznaczna interpretacja źródeł historycznych, na których opiera się ta hipoteza, jest problematyczna. Najwcześniejsze kontrakty rzemieślników, do których autorce udało się dotrzeć, zawierające niewątpliwie wymienione

7 J. Barrow, *Travels in China, containing descriptions, observations, and comparisons, made and collected in the course of a short residence at the Imperial Palace of Yuen-min-yuen, and on a subsequent journey through the country from Peking to Canton*, Londyn 1804.

8 S.K. Potocki, *O sztuce u dawnych czyli Winkelman polski*, oprac. J.A. Ostrowski, J. Śliwa, t. 1, Warszawa–Kraków 1992.

9 D.N. Zasławska, *Chinoiserie...*, s. 252.

10 Por. *Ibidem*; A. Kwiatkowska, m.in. *Historia lakierowanych saskich mebli w pałacu wilanowskim*, w: *Chinois. Drežeńska sztuka lakiernicza w Pałacu Wilanowskim*, red. M. Kopplin, Warszawa 2006, s. 149–192 oraz *Meble trzech pokoleń rodziny Potockich*, „Studia Wilanowskie”, t. 24, 2019, s. 83–117; M. Ciechańska, *Papierowe obicia ścienne w pałacu w Wilanowie. Studium portretowe*, Warszawa 2010; D. Dzik-Kruszelnicka, *Warstwy czasu, warstwy materii, warstwy znaczeń. Analiza funkcji, technik i treści. Konserwacja chińskiego przedstawienia Kobiety z dwójką dzieci z Pałacu w Wilanowie* (rozprawa doktorska pod kier. prof. dr hab. M. Ciechańskiej, kps), Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, Warszawa 2018; M. Ciechańska, D. Dzik-Kruszelnicka, M. Herman, *A Collection of 18th Century Chinese Wall Coverings at the Wilanów Palace, Poland. A Historical, Technological and Conservation Research Project*, w: *Investigation and Conservation of East Asian Cabinets in Imperial Residences (1700–1900)*, red. G. Kirst, E. Iby, Wiedeń–Köln–Weimar 2017, s. 4–7, 59; K. Alkemade, *Wybrane elementy wystroju apartamentu chińskiego na piętrze korpusu głównego pałacu wilanowskiego i jego zmiany na przestrzeni dziejów – nowe spojrzenie*, „Studia Wilanowskie”, t. 26, 2019, s. 57–82.

z nazwy Pokoje Chińskie, pochodzą dopiero z 1820 roku, a pierwszy zachowany inwentarz wyposażenia pałacu z czasów Potockich spisano w 1832 roku i wynika z niego, że Pokoje były wówczas w pełni urządzone. Późniejsze publikacje z XIX i pierwszej połowy XX wieku zawierają wiele nieścisłości. Należy więc poszukiwać innych źródeł informacji do opracowania historii i rekonstrukcji wyglądu Apartamentu Chińskiego do końca lat trzydziestych XIX wieku.

W ramach badań do prezentowanego artykułu skupiono się przede wszystkim na uzupełnieniu danych o chronologii powstawania poszczególnych pomieszczeń w obrębie Apartamentu i wystroju ich ścian. W tym kontekście dokonano metodycznej rewizji znanych źródeł, w których występują wzmianki o Pokojach Chińskich Potockiego, a także poszukiwano nowych informacji w publikacjach o różnym charakterze z lat 1796–1955. Oprócz materiałów zachowanych w Archiwum Gospodarczym Wilanowskim i Archiwum Publicznym Potockich, systematycznie prześledzono nie tylko opisy pałacu występujące w polskich i zagranicznych przewodnikach wydawanych od początku XIX wieku, lecz także w encyklopediach, pracach naukowych z dziedziny geografii, relacjach z podróży po Polsce, wspomnieniach spisywanych przez przyjaciół i gości Potockich. Uwzględniono również różnego rodzaju noty biograficzne Stanisława Kostki Potockiego. Weryfikowano też dokładną treść wczesnych prac badawczych dotyczących pałacu i zbiorów. W rezultacie w niniejszej pracy proponowane są nowe możliwości interpretacji znanych opisów kolekcji i Apartamentu Chińskiego, a także rewidowane niektóre z funkcjonujących hipotez o jego wczesnej historii¹¹.

Nieuchwytnie początki Apartamentu Chińskiego Stanisława Kostki Potockiego

Stanisław Kostka Potocki już od końca XVIII wieku posiadał znaczącą kolekcję obiektów sztuki oraz rzemiosła z Azji, jak też powstałych na ich wzór wytworów europejskich, zanim jeszcze jego żona Aleksandra Potocka stała się właścicielką pałacu w Wilanowie w 1799 roku. Muzeum otwarto sześć lat później, od 5 sierpnia 1805 roku funkcjonowała *Księga do wpisywania się gości*. Niektórzy z nich w kilku słowach opisywali swoje wrażenia, jednak żaden z nich nie wspomniał o jakiegokolwiek ekspozycji „chińszczyzny”. Nie ma takich wiadomości także w opisach kraju i Warszawy z lat 1796–1820, w których uwzględniano Wilanów, podczas gdy apartamenty królewskie i gale-

11 Artykuł stanowi rozszerzenie i zaktualizowanie informacji zawartych w rozprawie doktorskiej autorki: A. Konopko, *Cztery reliefowe malowidła w stylu chińskim z Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie – interdyscyplinarne badania oraz konserwacja dzieł z pogranicza sztuk i kultur*, promotor: prof. dr hab. Marzenna Ciechańska, promotor pomocnicza: adiunkt dr hab. Monika Stachurska, Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, Warszawa 2024.

ria obrazów były niemal zawsze co najmniej wymieniane, a często dość szczegółowo opisywane. Występowały w nich również biblioteka i kolekcja medali¹².

Opis w przewodniku Wiktora Czajewskiego z 1893 roku jest źródłem sugestii, że to dwa niewielkie gabinety po północnej stronie Apartamentu „zdaje się są najstarszym przytułkiem chińszczyzny wilanowskiej, od dawna bowiem w inwentarzach noszą nazwę pokoi chińskich”¹³. Nie wiadomo jednak, do którego inwentarza odnosi się autor. W inwentarzu z czasów Izabeli Lubomirskiej spisany w 1793 roku nie mają takiego wystroju, z kolei w tym z 1832 roku wspomniane dwa pokoje noszą nazwy Gabinetów Pierwszego i Drugiego od strony Oranżerii i Jeziora, a wszystkie pięć pomieszczeń Apartamentu jest nazwane Pokojami Chińskimi.

Publikacje z pierwszej połowy XX wieku dotyczące dekoracji malarskich w Pokojach Chińskich także zawierają informacje niepotwierdzone materiałami źródłowymi i opieranie się na nich również jest obciążone dużym ryzykiem pomyłki. Kazimierz Zawadowski datował je na przełom XVIII i XIX wieku oraz początek XIX wieku, a Bohdan Marconi na koniec XVIII wieku¹⁴. Zapewne wynikało to z faktu, że wówczas jeszcze nie łączono powstania tych pomieszczeń z osobą Wojciecha Jaszczołda (lub Jaszczołta, Jaszczołta), który miał je stworzyć w 1813 roku¹⁵. Jak ustaliła Karolina Alkemade, pierwotnym i jak dotychczas jedynym źródłem tej informacji, powtarzanej potem przez innych autorów, jest *Słownik malarzów polskich...* (1850) Edwarda Rastawieckiego¹⁶. Jak

12 Wzmianki o jakiegokolwiek kolekcji azjatyckiej sztuki, która wówczas mogła być przechowywana w warszawskim pałacu nie zawiera najwcześniejszy znany, dość szczegółowy opis zbiorów Potockiego: A.T. de Fortia de Piles, *Pologne Et Autriche*, Paryż 1796 (Voyage De Deux Français En Allemagne, Danemarck, Suède, Russie Et Pologne, Fait En 1790–1792, t. 5), s. 52–55. Dokładne opisy wnętrza pałacu z pierwszej i drugiej dekady XIX wieku są rzadkie, a te istniejące pomijają Pokoje Chińskie: J. Zawadzki, *Geografia powszechna*, Wilno 1812, s. 116; C.G.D. Stein, *Nowy dykcyonarz jeografii powszechnéy, dawnéy i terażnieyszéy stawiający [...]*, t. 2, Wrocław 1813, s. 451; T. Święcki, *Opis starożytny Polski*, t. 1, Warszawa 1816, s. 251–252; J. Kasiński, *Przewodnik dla podróżujących [!] w Polsce i Rzeczypospolitey Krakowskiej*, Warszawa 1821, s. 35 i o rok wcześniejsze wydanie po francusku: *Guide du Voyageur en Pologne et dans la république de Cracovie contenant, la description des principales villes et de leurs environs, des maisons de plaisances*, Warszawa 1820, s. 37.

13 W. Czajewski, *op. cit.*, s. 89–90.

14 K. Zawadowski, *Wilanów. Przewodnik*, Warszawa 1950, s. 65–66; B. Marconi, *Konserwacja obrazów i malowideł ściennych*, „Ochrona Zabytków”, t. 15, 1962, nr 3 (58), s. 49–50.

15 Jaszczołd jest przedstawiony jako wszechstronnie utalentowany architekt, malarz i dekorator, wykształcony u Franciszka Smuglewicza i Marcella Bacciarellego. Obraz Jaszczołda *Święty Antoni* do dziś znajduje się w kościele księży Reformatów w Kazimierzu Dolnym (E. Rastawiecki, *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 1, Warszawa 1850, s. 208–209).

16 K. Alkemade, *op. cit.*, s. 59.

piisał autor w *Przedmowie* do pierwszego tomu, materiały, z których korzystał, to wzmianki w dziełach historycznych, pisma periodyczne, dzienniki literackie, gazety, spisy kolekcji obrazów i „zasięganie wiadomości u rodzin i bliższych znajomych malarzy”¹⁷. Jaszczółd pozostawił po sobie trzech synów, których pamięć o ojcu z pewnością była jeszcze żywa, kiedy Rastawiecki zbierał informacje do *Słownika*. Jego niemal równolatkiem był Franciszek Jaszczółd, jeden z najbardziej oryginalnych architektów nurtu neogotyckiego, niosący artystyczną schedę ojca. Pamiętniki i zapiski samego Wojciecha Jaszczółda, które miały się spalić w 1814 roku¹⁸, byłyby dziś zapewne nieocenionym źródłem wiadomości o jego artystycznej działalności w Wilanowie.

Kolejną problematyczną informacją, pochodzącą z *Wnętrz palacu w Wilanowie* Wojciecha Fijałkowskiego i powtarzaną w wielu kolejnych publikacjach, jest stwierdzenie o powstaniu Apartamentu Chińskiego przed 1816 rokiem. Jako dowód na tę hipotezę wymienia on dwa listy – od Ludwika Kropińskiego z 1810 roku i Juliana Ursyna Niemcewicza z 1816 roku, lecz bez przytaczania ich treści. Karolina Alkemade wykazała, że pod podaną sygnaturą nie ma listu Kropińskiego zawierającego jakiegokolwiek informacji o kolekcji sztuki azjatyckiej, a Niemcewicz pisze jedynie, że „Elektor unosi się nad chińszczyzną” i nie wspomina o istnieniu całego apartamentu¹⁹. Te wnioski można jeszcze doprecyzować.

Jak wskazuje sam Fijałkowski, źródłem tej informacji jest przypis w opracowaniu *Biblioteka Wilanowska: dwieście lat jej dziejów, 1741–1932* autorstwa Jadwigi Rudnickiej. Kropiński w swoim liście (bez daty)²⁰ wyraża życzenie, by „sie ieszcze napatrzeć poki oczy służą na rozmaite pieknosci Wilanowa”. Dwa wymienione listy w tekście *Biblioteki Wilanowskiej*... stanowią podstawę do stwierdzenia, że „Wilanów zwracał uwagę jednak ze względu na galerię i chińszczyznę”, a nie bibliotekę²¹. W takim kontekście staje się zrozumiałe, że przytoczony w tym miejscu list Kropińskiego miał służyć jako dowód popularności galerii, a list Niemcewicza – „chińszczyzny”²². Z badań Anny Mateusiak wynika natomiast, że „Elektor” z listów Niemcewicza to jednak nie Fryderyk August I Wettyn, lecz Ignacy Niemcewicz – stryjeczny brat autora, któremu ten nadał złośliwy pseudonim „Elektora Nepelskiego”

17 E. Rastawiecki, *op. cit.*, s. III.

18 *Ibidem*, s. 209.

19 K. Alkemade, *op. cit.*, s. 60–61.

20 We wskazanym przez autorkę trzecim tomie Listów... znajduje się jeszcze jeden list od Kropińskiego, niezwiązany z omawianym zagadnieniem, z 10 marca 1810 roku: APP, sygn. 265, Listy różnych osób do Stanisława Potockiego, t. 3: 1810 r., s. 100–101.

21 J. Rudnicka, *Biblioteka Wilanowska: dwieście lat jej dziejów, 1741–1932*, Warszawa 1967, s. 98.

22 APP, sygn. 265, Listy różnych osób do Stanisława Potockiego, t. 5: od 1814 do 1816 r., s. 275–276.

od nazwy rodowego majątku Neple i tak go tytułował w korespondencji do przyjaciół. Taka identyfikacja postaci zdecydowanie lepiej pasuje do przesławczy, a jednocześnie bardzo osobistej treści listu²³. „Chińszczyzna” w pałacu znajdowała się jednak w wielu pomieszczeniach, na czele z Gabinetem Chińskim na parterze.

Kontekst stworzenia Apartamentu Chińskiego

Mimo istotnych luk w stanie wiedzy, istnieją już dobrze ugruntowane przesłanki wskazujące na istnienie pokoi, w których eksponowano zbiory dalekowschodnie na piętrze w korpusie pałacu na co najmniej kilka lat przed śmiercią Potockiego.

Pomieszczenia te w 1793 roku miały skromny wystrój i oszczędne wyposażenie. Gabinety Pierwszy i Drugi, jako jedyne w tej grupie zawierające nieco chińskich i japońskich przedmiotów (czarki, imbryk, stolik)²⁴, a jednocześnie pozbawione konkretnej funkcji użytkowej, mogły rzeczywiście jako pierwsze stać się miejscem przechowywania orientalnej kolekcji Potockiego. Przed 1802 rokiem Apartament Chiński w Łańcucie urządziła teściowa Potockiego Izabela Lubomirska, co z pewnością było dla niego dodatkowym impulsem do stworzenia podobnej ekspozycji.

Pod koniec pierwszego dziesięciolecia XIX wieku Potocki posiadał już bogatą kolekcję sztuki Azji. Zbiory odziedziczone po poprzednich właścicielach pałacu (w tym teściowej, Izabeli Lubomirskiej) uzupełniały obiekty gromadzone przez niego samodzielnie co najmniej od czasu podróży do Anglii w 1787 roku²⁵. Na początku kolejnego stulecia zbiór zasiły nabytki z aukcji po księdzu Rogalińskim, która odbyła się w 1804 roku²⁶. Kolejne obiekty pochodziły z Paryża z lat 1808–1809²⁷ i były to ostatnie znane zakupy „chińszczyzny” o takiej skali. Późniejsze wzmianki o potencjalnym pozyskiwaniu tego rodzaju przedmiotów są bardzo nieliczne²⁸, co sugeruje, że pod koniec pierwszego dziesięcio-

23 K. Alkemade, *op. cit.*, s. 60; A. Mateusiak, *Tryptyk piastowski Juliana Ursyna Niemcewicza*, Łódź 2015, s. 51.

24 Archiwum Gospodarze Wilanowskie (dalej: AGWil), dz. XXI, Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich, sygn. 171, Inwentarz Pałacu Wilanowskiego y Wszystkich w nim znajdujących Meblow Obrazów e.t.c. Diebus Septembris 1793 spisany, s. 93–108.

25 A. Kwiatkowska, *Podróż do Francji i Anglii od marca 1787 do stycznia 1788*, w: *Grand Tour. Narodziny Kolekcji Stanisława Kostki Potockiego*, red. P. Jaskanis et al., Warszawa 2006, s. 176, 181.

26 AGWil, dz. I, Anteriora, sygn. 302, Pamiętnik interesów samego J.O. Stanisława Kostki Potockiego Senatora i Wojewody, s. 110.

27 A. Kwiatkowska, *Podróż do Francji i Anglii od marca 1787...*, s. 174–184; *idem*, *Podróż do Francji od stycznia do sierpnia 1808*, w: *Grand Tour. Narodziny Kolekcji Stanisława Kostki...*, s. 200, 203, 208, 209.

28 Należą do nich listy zachowane w Archiwum Publicznym Potockich: od Sierakowskiego, z 2 czerwca 1814 roku z Paryża, w którym informuje o aukcji po Lebrunie, o tym, że

lecia XIX wieku kolekcja była w dużej mierze ukształtowana. Nowe nabytki zapewne służyły początkowo do dekoracji pokoi mieszkalnych, lecz ich rosnąca liczba wymagała przeznaczenia przestrzeni także na ich przechowywanie.

W 1806 roku, niedługo po otwarciu muzeum, kończono budowę i dekorację Altany Chińskiej²⁹ zaprojektowanej przez Aignera³⁰ (il. 6). Opis planowanej dekoracji malarskiej sufitu nie sugeruje „chińskiej” stylistyki, lecz wygląd budowli i użycie nazwy „kiosk” pozwala na taką identyfikację. Określano w ten sposób „altanę ogrodową z nakryciem na słupach, w stylu chińskim zbudowaną na podwyższonym naziemiu”³¹. Jak wskazuje Marzenna Ciechańska, na suficie przedstawiono motyw fantastycznych smoków w medalionach, występujących również w różnych odsłonach w kilku pomieszczeniach na piętrze³², co może wskazywać na wykorzystanie tych samych wzorów.

„Malarz Puławski p. Jaszczołt”³³, który według Rastawieckiego w 1813 roku przybył do Wilanowa, aby urządzić Pokoje Chińskie, od lat już współpracował z Aignerem i Potockim. W Olesinie zajął się kierownictwem robót budowlanych i malarską dekoracją budynków mieszkalnych i gospodarczych w latach 1791, 1803–1804, 1806–1807 oraz 1811–1812³⁴. Przebywał tam jeszcze 16 maja 1808 roku³⁵. Na około 1812 rok są datowane

„sklepiki są pełne chińszczyzny, porcelan, Bronzow y Gratów”, proponuje też zakup „kufra pięknego Chińskiego [...] na sprzedaż za Trzysta fr: y pięć wazów [...] Celadon a dwa en relief także niedrogie” (APP, sygn. 265, Listy różnych osób do Stanisława Potockiego, t. 5: 1814–1816 r., s. 31) i od Bieńkowskiego, z 24 grudnia 1819 roku również z Paryża, w którym pisze: „dając na Kolędę Wazon Chinski /który poselam:/ i korem przywoiciey będzie, w Pięknym, a liczny Wilanowskim Zbiorze obok swoich kompatryotów zostawać, niżeli Samotnemu w moim Domku tęsknić” (APP, sygn. 265, Listy różnych osób do Stanisława Potockiego, t. 7: 1819 r., s. 189).

- 29 Kolejnej wosny dach miał być jeszcze raz malowany farbą olejną i „szpikulec” miał zostać pozłożony przez malarza Dombrowskiego (AGWil, dz. I, Anteriora, sygn. 302, Pamiętnik interessów..., s. 217–218).
- 30 K. Alkemade, *op. cit.*, s. 59. Danuta Zasławska (D.N. Zasławska, *op. cit.*, s. 283–284) wskazuje na inspiracje projektami kiosków w książce Williama Chambersa (tabl. IV w *Designs of Chinese buildings, furniture, dresses, machines, and utensils*, Londyn 1757) oraz u George’a-Louisa Le Rouge (tabl. XXI w *Détails des nouveaux jardins à la mode (Jardins Anglo-chinois etc.)*, t. 3, Paryż 1776–1787). Można dodać do tych wzorców także ilustracje z: J.G. Grohmann, *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern*, Lipsk 1802, z. 46, ryc. VI; z. 48, ryc. III.
- 31 T. Żebrawski, *Słownik wyrazów technicznych dotyczących się budownictwa*, Kraków 1883, s. 188.
- 32 M. Ciechańska, *op. cit.*, s. 161–162.
- 33 Tak nazwano go w Pamiętniku interessów..., w kontekście kontraktu na prace w Olesinie w latach 1806–1807 (AGWil, dz. I, Anteriora, sygn. 302, Pamiętnik interessów..., s. 201, 227–228).
- 34 Tamże oraz T.S. Jaroszewski, *Olesin*, „Biuletyn Historii Sztuki”, t. XXIV, 1962, nr 1, s. 99.
- 35 Tego dnia do książki pocztowej wpisano pięć oddzielnych listów z lub do Olesina z nazwiskami Jaszczołda oraz całej grupy ważnych postaci: pani Stanisławowej Po-

il. 6

*Piknik przy altanie chińskiej,
akwarela z 1850 roku,
Archiwum NID*

rysunki Jaszczolda zachowane w Bibliotece Narodowej³⁶. Być może pojedyncze mają związek z projektami do Olesina, choć wiele z nich (w tym jedynie trzy z podpisem malarza) jest jednak przerysowanych z periodyku

tockiej, plenipotent Cellarego, rachmistrza Kisielińskiego oraz Zabielly (AGWil, dz. XVII, Allegata Kasowe, sygn. 62, Reiestr listów z Olesina na pocztę Markuszewską oddawanych i odbieranych w Książce pocztowej Klementowickiej zapisanych, od 15 Maia do 5 Czer. 1808, s. 531). Być może realizacja kontraktu z lat 1806–1807 przedłużyła się, skoro Aleksander, który przyjechał z dziećmi do Olesina 25 maja, pisał, że „Olesin piękniejszy niż był”, ale dom ojca, w którym zamieszkali, jeszcze nie był do końca umeblowany (APP, sygn. 285, Listy hrabiego Alexandra Potockiego do rodziców i różnych osób od r. 1789 do 1832 r., s. 700).

36 Wojciech Jaszczold i inni twórcy w: Biblioteka Narodowa, *Ornaments de Jardine. 3 Cahrs.*, 1750–1850, sygn. WAF.52.

wydawanego w Lipsku przez Johanna Gottfrieda Grohmanna „Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern”³⁷. Był także kierownikiem budowy w Natolinie w latach 1813–1814³⁸. *Wydatki kasy domowej* wskazują, że oprócz tych dużych przedsięwzięć, od około września 1814 roku do marca 1815 roku kierował jeszcze fabryką Stadnic Wolickich³⁹, czyli pracami w Wolicy, w której wówczas wznoszono budynki gospodarcze.

Udało się potwierdzić, że – zgodnie z informacjami od Rastawieckiego – Jaszczółd faktycznie pracował w pałacu w 1813 roku, kiedy Potockiego nie było w Wilanowie. Listy z tego roku zawierają między innymi informację, że Jaszczółd mieszkał w pałacu i otrzymywał stałą pensję wynoszącą 120 złotych⁴⁰, a także dostał polecenie, by przysłać Potockiemu raport o przydzielonym wcześniej zleceniu⁴¹. Później uzyskał też pozwolenie na pracę poza pałacem, „jeżeli zostanie mu czas”⁴² i zadanie wywiedzenia się o obraz Tycjana, który oddał wcześniej do reperacji⁴³. Nie wiadomo, czy w dyspozycji chodzi o obraz przeznaczony do galerii, lecz potwierdzałoby to jednak przynajmniej część informacji od

37 Poza jednym podpisanym jako „przeznaczonym do Olesina” wiele z nich nie jest realnymi projektami tamtejszych budynków, jak czasem podejrzewano (K. Gutowska-Dudek, *Rysunki z wilanowskiej kolekcji Potockich w zbiorach Biblioteki Narodowej*, t. 2, Warszawa 1998, s. 14–15). Trzy rysunki z nazwiskiem Jaszczółda Tadeusz Stefan Jaroszewski zidentyfikował jako przerysowane z numerów „Ideenmagazin” z 1799 roku: pałacyk myśliwski księcia Dessau przy drodze do Lipska z zeszytu 29, rycina X; kościół gotycki projektu[?] Röbera z zeszytu 32, rycina I; kaplica w Park des Herzogs w Weimarze z zeszytu 34, rycina V (T.S. Jaroszewski, *O siedzibach neogotyckich w Polsce*, Warszawa 1981, s. 118, przypis 24). Kolejne, podobne, lecz już niepodpisane jego nazwiskiem, przedstawiające malowniczo usytuowane drewniane domki, można znaleźć w: zeszycie 21, rycina VII (1796); zeszycie 40, rycina IV (1802) oraz zeszycie 42, rycina VI (1802).

38 S. Lorentz, *Natolin*, Warszawa 1970, s. 59.

39 AGWil, dz. XVI, Kasa Generalna i Kasa Domowa Potockich, potem Branickich, sygn. 469, Rachunki kasy domowej z roku od dnia 1 lipca 1814-o do dnia 1 lipca 1815 r., s. 9, 35.

40 Potocki nakazuje także, by kredensowy chłopiec był „oddany Oyca[?] Janowi, nie zaś Jaszczułtowi iak było z[...]onowaniem przy wyjeździe żony mojej”; Kopia dyspozycji dla p. Kruczkowskiego, marzec (?) 1813 r.: APP, sygn. 328, Brouillon listów w różnych interesach JW Hrabi Potockiego pisanych, zacząty Roku 1812, s. 60–77.

41 List do plenipotenty Dominika Cellarego, 7 czerwca 1813 roku z Pragi APP, sygn. 328, Brouillon listów..., s. 74–75.

42 Listy z 7 i 8 grudnia 1813 r. z Lipska: APP, sygn. 236.2, Listy Hr[abiego] Sta[nisława] Potockiego do syna, t. 2: od 1810 do 1821 r., s. 148–159.

43 Zwraca się do Aleksandra: „Ordonner a Jaszczółt de s’enquérir d’un tableau du Titian que J’ai donné a reparer a un homme, dont J’ai? Dieu merci oublié le nom, et tâches Cher Alexandre de rechercher le dit tableau. Le nom de l’homme me revient. Il s’appelle Mayer”, w tłumaczeniu: „Polecić[poleć?] Jaszczółtowi by się zapytał o obraz Tycjana który oddałem do naprawy u człowieka, którego ja Bogu dzięki zapomniałem imienia, i postaraj się Drogi Aleksandrze odszukać wspomniany obraz. Imię człowieka mi powróciło. Nazywa się pan Mayer”. Tłumaczenie: Maria Nawrocka-Mierzwa, Lina Carminati.

Rastawieckiego o zadaniach malarza w Wilanowie. Prace Jaszczołda w pałacu musiały być istotne, skoro Potocki podkreślił utrzymanie go na stałej pensji, podczas gdy jednocześnie nakazywał swoim zarządom szukanie oszczędności, obniżanie pensji, a nawet zwalnianie niektórych podwładnych⁴⁴.

Jednocześnie przez cały ten rok Potocki był nieobecny w Wilanowie.

Jeszcze w 1812 roku wyjechał z rządem do Krakowa, potem Drezna i Lipska, gdzie po bitwie został aresztowany i wrócił z mocno nadwątłym zdrowiem dopiero w lipcu 1814 roku. Żona dołączyła do niego około marca 1813 roku, wcześniej dokonując ostatnich ustaleń z pracownikami. Przez większość tego czasu w Wilanowie nie było także Aleksandra⁴⁵. Pozostawała tam jedynie jego synowa, Anna z Tyszkiewiczów Potocka, która być może dopilnowywała realizacji prac w pałacu, podobnie jak zaangażowała się przy odnawianiu apartamentu mieszkalnego teścia w 1806 roku⁴⁶. Miała jednak jeszcze inne zobowiązania – przede wszystkim dzieci i Natolin. Okoliczności towarzyszące temu projektowi były więc bardzo niesprzyjające, zarówno pod względem organizacyjnym, jak i finansowym.

Z treści listów Potockiego i szerszego kontekstu jego prywatnej sytuacji można wywnioskować, że w obliczu wszystkich trudności, prace w Pokojach Chińskich mogły zostać opóźnione i dopiero po jego powrocie dokonane przez Jaszczołda, który czekał na dalsze polecenia, w międzyczasie zajmując się także w jakimś zakresie fabryką wolicką i – potencjalnie – galerią obrazów. Potwierdzeniem tej hipotezy mógłby być zapis z Książki do zapisywania Expensy Pieniężnej przytoczony przez Wojciecha Fijałkowskiego, mówiący o tym, że w październiku 1815 roku stolarz Jakub Simmler odebrał wypłatę za prace w „pokojach chińskich”⁴⁷. Nie udało się jednak odnaleźć jednostki o podanym tytule w Archiwum Gospodarczym Wilanowskim. W tym okresie istniał tylko jeden inny Gabinet Chiński na parterze, a apartament mieszkalny

44 „Ciężkość czasów i okoliczności zmusza do ograniczenia na ile możliwości wydatków naszych”. List do Ochrońskiego (?) ekonoma Klementowickiego, b.m., b.d. (1 grudnia 1812 r.): APP, sygn. 328, Brouillon listów..., s. 14.

45 W marcu 1813 roku Aleksander wyjechał do Lwowa, Austrii i Niemiec, gdzie przebywał jeszcze w sierpniu. Potem korespondencja z się urywa, więc nie wiadomo, kiedy dokładnie wrócił. Nie było go też w Wilanowie 13 grudnia 1813 roku. Miasta podawane w listach w: APP, sygn. 284, Rękopisma i listy Aleksandra Potockiego od 1812 do 1818 r. oraz APP, sygn. 285, Listy hrabiego Alexandra Potockiego do rodziców i różnych osób od r. 1789 do 1832 r.

46 *Ibidem*, s. 529.

47 W. Fijałkowski, *Wnętrze pałacu w Wilanowie*, Warszawa 1977, s. 123, przypis 14, za: Mat. Żr. 147, s. 4 pod datą: listopad 1814. Informacja o wypłacie dla Simmlera znajduje się w Materiałach Źródłowych (Mat. Żr. 147) przechowywanych w Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, zawierających notatki z: AGWil, dz. XIX, Administracja Dóbr Wilanowskich, Książka do zapisywania Expensy Pieniężnej, 1810–1823 (brak podanej sygnatury).

w południowym skrzydle nie miał jeszcze chińskiego wystroju. Mimo że od początku mógł zawierać elementy dekoracji w tym stylu, był nazywany Apartamentem Wojewody lub Apartamentem JW. Pana, a nazwa „pokoje chińskie” była później zarezerwowana dla pomieszczeń na piętrze w korpusie pałacu. Być może więc wykańczanie wnętrz trwało jeszcze do około 1815 roku.

Dekoracja malarska w Pokoju Chińskim w 1821 roku

Zachowane kontrakty i rachunki wskazują, że szczególnie lata 1820–1821 były czasem intensywnych prac dekoratorskich i rzemieślniczych powiązanych z kolekcją sztuki azjatyckiej. Między innymi stolarz Simmler był zaangażowany w tworzenie nowych „chińskich” mebli stylizowanych na bambusowe, a Fisher i Roth przerabiali, wykonywali i reperowali liczne meble, rzeźby i wazony.

W 1821 roku Wojciech Kiciński wykonał prace malarskie w Pokoju Chińskim, ich zakres jest znany z niedatowanego kontraktu włożonego między dokumenty obejmujące okres od czerwca do 7 sierpnia tego roku⁴⁸. Opisane prace miały przynajmniej częściowo charakter odnowienia istniejącego wystroju – malarz miał odświeżyć „nadpsutą” dekorację malarską plafonu, gzymsów, glicyfów okiennych i drzwiowych. Na ścianach namalował pąsowe filonki i żółte wnęki, wyłocił na nich także orzełki, litery chińskie, alagreki⁴⁹. Poprawił i namalował na nowo motywy liści na tle kratownicy, znajdujące się w glicyfach okiennych i w przejściu do sąsiedniego pokoju.

Niektóre ze słów zastosowanych w kontrakcie mogły mieć więcej niż jedno znaczenie. Według słowników z tego okresu plafon hipotetycznie mógłby oznaczać zarówno płaski sufit, jak i drewniany strop z belkowaniem⁵⁰, a filonki, czyli płaszczyzny między listwami, zazwyczaj wypukłymi i często drewnianymi, mogły być gładką powierzchnią ściany (jako inna nazwa otoczniny⁵¹), ale też oddzielną płyciną z drewna czy metalu⁵². Mimo różnic w możliwościach interpretacji wyglądu wymienionych elementów, wszystkie występowały w którejś z form z przytoczonych definicji w dekoracji w Pokoju Cichym, co widać na fotografiach z 1955 roku. W pokojach Pierwszym i Środkowym także występowały, jednak nie wszystkie razem. Jeżeli więc treść kontraktu dotyczyła tylko Pokoju Cichego, brak jest informacji o „chińskim” wystroju tych dwóch pozostałych pomieszczeń w tym roku.

48 AGWil, dz. I, Anteriora, sygn. 305, Kontrakty i Rachunki JWojewody, s. 98.

49 Od à la grecque (fr.), ornament z linii łamanej pod kątem prostym (T. Żebrawski, *op. cit.*, s. 3), współcześnie nazywany meandrem [dop. aut].

50 T. Żebrawski, *op. cit.*, s. 242, 283, 286.

51 A. Zdanowicz *et al.*, *Słownik języka polskiego*, Wilno 1857, s. 9.

52 T. Żebrawski, *op. cit.*, s. 77, 219.

Marzenna Ciechańska ustaliła, że zespół sześciu *panneaux* ze scenami rodzajowymi wyciętymi z osiemnastowiecznej kantońskiej tapety (Wil.1877, Wil.1913–1917, il. 7) mógł znajdować się w Pokoju Środkowym przed 1832 rokiem, zamiast lamperii znanych z dwudziestowiecznych fotografii, lecz nie udało się tego ustalić z całą pewnością⁵³. Belkowanie i „boazerie stolarskie” istniały jednak w tym pomieszczeniu od czasów Lubomirskiej. Były pomalowane na białobłękitno, ze złożonymi listwami⁵⁴. Niewykluczone, że wykorzystano je i przerobiono na potrzeby ekspozycji zbiorów sztuki azjatyckiej.

Dodatkowego kontekstu dotyczącego głównie Pokoju Cichego oraz Gabinetu Chińskiego Pierwszego dostarcza inny kontrakt z Kicińskim z 30 sierpnia 1821 roku⁵⁵, zawierający opis zleconych prac w pokojach prywatnych na piętrze południowego skrzydła pałacu.

Dekoracja w Pokoju Sypialnym Zielonym miała być stylizowana na „chińską”, na wzór tej w Pąsowym Pokoju. Jeżeli chodzi o omówiony już Pokój Cichy, zwany Pąsowym, to odnowienie i wykonanie wystroju sufitu oraz ścian w tym pomieszczeniu albo już było zakończone, albo planowano wykonać prace równolegle. Stanisław Kostka Potocki niespodziewanie zmarł 14 września 1821 roku, przed końcem kontraktu. Późniejszy inwentarz nie odnotowuje opisanej dekoracji w Pokoju Zielonym (obecnie Chińskim z alkową)⁵⁶.

Punkt, w którym Kiciński zobowiązał się do: „dwóch obramów wyłocenia dobrem złotem dna owalnego każdego, po rogach zaś i w koło odmalowanie hińskich [sic!] ornamentów [...]” dotyczył najprawdopodobniej dwóch z czterech reliefowych malowideł o numerach inwentarza Wil.1908–1911 wraz z drewnianymi obramieniami (Wil.6244/1a, Wil.6244/3a, Wil.6244/10⁵⁷, Wil.244/4a). Złoty, roślinny ornament na czerwonym

il. 7

Jeden z sześciu *panneaux* z medalionami z osiemnastowiecznej kantońskiej tapety

53 Alternatywnie mogły znajdować się w Pokoju Żółtym wymienionym w kolejnym kontrakcie z Kicińskim z tego roku, dotyczącym prywatnych pomieszczeń w południowym skrzydle pałacu, na pierwszym piętrze (M. Ciechańska, *op. cit.*, s. 138–139).

54 AGWil, dz. XXI, Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich, sygn. 171, Inwentarz Pałacu Wilanowskiego ..., s. 97.

55 AGWil, dz. I, Anteriora, sygn. 305, Kontrakty i Rachunki..., s. 108.

56 Kiciński wykonał część prac, w tym w Pokoju Białym (obecnie Myśliwski z alkową), zgodnie z poleceniem, by przeprowadzić prace jak najszybciej, co potwierdziły odkrywki wykonane przy okazji prac konserwatorskich w latach 2005–2007 (M. Ciechańska, *op. cit.*, s. 152).

57 Obramienie 6244/1a wykonano z innego rodzaju drewna, jest prawdopodobnie późniejszą rekonstrukcją.

il. 8

„Liście z galeryjką” w glifach
okiennych Pokoju Cichego, 1955,
Archiwum NID

il. 9

„Galeryjka w drzwiach” między
Pokojem Środkowym a Cichym, 1955,
Archiwum NID

il. 10

Panel z aplikacjami
Architektura z mostem, lico
 w świetle rozproszonym,
 stan po konserwacji.
 Zdjęcie z dokumentacji
 konserwatorskiej

tle obramień reliefowych widoków wyraźnie nawiązuje do dekoracji lakowanych mebli tworzonych i odnawianych w tym okresie przez Fishera i Rotha, szczególnie drzwiczek kabinetów z warsztatu Martina Schnella i motywów geometrycznych z biurka projektu Potockiego. Reliefowe panele zamontowano finalnie na ścianach Gabinetu Chińskiego pierwszego od strony Oranżerii (il. 10–11), lecz raczej po 1821 roku, skoro wówczas są ujęte w pracach w pokojach prywatnych⁵⁸.

58 Jedyna inna odnaleziona wzmianka o owalnych obramach (choć niewyraźne pismo nie pozwala na całkowitą pewność), pochodzi z 26 sierpnia 1810 roku. Wówczas Potocki, wyjeżdżając z Warszawy do Olesina, wydał dyspozycje pracownikom. Stolarzowi Cybulskiemu nakazał „wyrznąć dwa obramy(?) owalne, które Grundmann z sobą do Pałacu [wilanowskiego] zabierze” (AGWil, dz. I, Anteriora, sygn. 302, Pamiętnik interesów ..., s. 264). Później, w roku 1821, w *Kontraktach z rzemieślnikami* znajduje się niedatowana notatka, w której wymieniono w skrócie prace z omówionego kontraktu z Kicińskim dotyczącego Pokoju Chińskiego. W niej dwa „obramy” są nazywane „Ekramami”, a słowo „ekram” oznaczało w XIX wieku „daszek, kapturek; zasłonę od pieca; zasłonę od światła, od ognia” (A. Zdanowicz et al., *op. cit.*, s. 292). Sugerowałoby to, że reliefowe malowidła Wil.1908–1911 i ich czerwone obramienia miałyby spełniać którąś z wymienionych użytkowych funkcji, co biorąc pod uwagę niezbyt trwałą technikę ich

il. 11

Obramienie 6244/4a

Na ścianach tego pomieszczenia znajdowała się też prosta malatura na tynku, odkryta przez Władysława Marconiego w 1913 roku (il. 12) przy okazji interwencji konserwatorskiej spowodowanej podciekaniem wody i zagrzybieniem⁵⁹, dotychczas o nieustalonym datowaniu. Na fo-

wykonania i zastosowanie materiałów wrażliwych na zmiany wilgotności i temperatury wydaje się mało prawdopodobne.

59 Po raz pierwszy opublikowana w: K. Alkemade, *op. cit.*, s. 70, il. 6, zachowana w: AGAD AGWil, dz. XXI, Administracja dóbr wilanowskich, sygn. 166, Korespondencja admin.-gospodarcza dotycząca pałacu i Muzeum w Wilanowie, s. 41.

il. 12

Fotografia narożnika
północno-wschodniego
Gabinetu Chińskiego
Pierwszego, z 1913 roku,
podpisana przez Władysława
Marconiego, Archiwum
Główne Akt Dawnych

tografii widać fragment dekoracji malarskiej ścian z jasnymi *panneaux* o nieczytelnej dekoracji, ujętymi w czarne obramienie z geometrycznym fryzem. Kształt jasnych *panneaux* pokrywa się z formą owalnych paneli Wil.1908–1911 wraz z prostokątnymi obramowaniami, a także mniejszych, podłużnych obrazów na jedwabiu z grupy o numerach inwentarza Wil.1904–1907 (il. 13). Wiadomo, że w 1832 roku wymienione malowidła wisiały na ścianach Gabinetu samodzielnie, oprawione w wąskie polichromowane ramki stylizowane na bambusowe⁶⁰, więc potencjalnie czarne obramienie na tynku mogło być albo projektem docelowej dekoracji, albo pierwszym tłem dla obrazów.

⁶⁰ Są one pomalowane także od zewnętrznej strony, na krosnach zachowały się metalowe zawieszki, a opis ścian w wymienionym inwentarzu mówi jedynie o „Landszaftach na Bleytramach drewnianych”, a nie o zajmującej całe ściany, zachowanej w Muzeum boazerii; tymczasem panele naścienne w Pokoju Środkowym opisano dokładnie w ten sposób: jako lamperie.

il. 13

Obraz na jedwabiu *Scena rodzajowa*

Za tym, że opisywana malatura na ścianie pochodzi najwcześniej z około 1821 roku, przemawiają dwa istotne argumenty. Jak wynika z kontraktu z Kicińskim, prace nad dekoracją owalnych reliefowych paneli w tym okresie dopiero trwały. Dodatkowo, jeżeli w miejscu prostokątnych pól u dołu znajdowały się te same obrazy, które zachowały się do dziś, to ten fakt datowałby malowidło na tynku najwcześniej na 1816 rok, jako że do wykonania obrazów Wil.1904–1907 zastosowano żółcień chromową i zieleń szwajnfurką, które wówczas dopiero weszły do użycia⁶¹. Tłumaczyłoby to jednocześnie, dlaczego w umowach z Kicińskim Gabinety właściwie nie występują, skoro pierwszy raz pomalowano je około 1821 roku lub jeszcze później.

Lata 1821 – około 1832

Pierwszy bardzo szczegółowy opis Pokojów Chińskich po śmierci Potockiego opublikował Łukasz Gołębiowski w 1827 roku. Nie była to jednak jego pierwsza publikacja uwzględniająca rezydencję wilanowską. We wcześniejszym wydaniu *Opisu historyczno-statystycznego miasta stołecznego Warszawy* z 1826 roku przedstawił pałac w dość skrótowej formie, w ogóle nie uwzględniając Apartamentu Chińskiego⁶². W rozszerzonym i poprawionym wydaniu z kolejnego roku opis jest o wiele dłuższy.

Opis wnętrza pałacu Gołębiowski rozpoczął właśnie od Pokojów Chińskich, jeszcze przed słynną wilanowską galerią obrazów. Być może więc były nową atrakcją udostępnioną zwiedzającym po zakończeniu prac dekoratorskich po śmierci Stanisława Kostki Potockiego przez jego żonę i syna. Wspomnił już o naprawieniu zniszczeń Apartamentu w skrzydle południowym po pożarze w grudniu 1824 roku. W czerwcu 1825 roku

61 V. Otero-Matias, *Historically Accurate Reconstructions and Characterisation of Chrome Yellow Pigments*, praca magisterska, Uniwersytet w Lizbonie 2010, kps, <https://core.ac.uk/download/pdf/303713046.pdf> (dostęp: 10 XI 2022), s. 3; P. Mactaggart, A. Mactaggart, *Green Pigments*, w: *Pigment ID using Polarised Light Microscopy*, 2007, <https://academicprojects.co.uk/green-pigments/> (dostęp: 12 XI 2022).

62 Ł. Gołębiowski, *Opis historyczno-statystyczny miasta stołecznego Warszawy*, w: *Kalendarzyk polityczny na 1826 rok*, wyd. J. Netto, Warszawa 1826, s. 647, 656.

Aleksandra Potocka zakupiła do Pokojów Chińskich obicia⁶³. W tym samym miesiącu Wojciech Kiciński otrzymał aż 1460 zł za pomalowanie pokoiów Bawialnego, Sypialnego i Płomieniowego. Inne prace trwały jeszcze do października 1826 roku⁶⁴. To zawężyłoby czas potencjalnej wizyty Gołębiowskiego do około drugiej połowy roku 1826 lub ewentualnie 1827, przed drukiem *Opisania historyczno-statystycznego miasta Warszawy*. Można rozważyć, czy otwarcie pokoiów dla publiczności nie nastąpiło w tym czasie.

Gołębiowski odnotował, że Aleksandra Potocka przekazała mu katalog obrazów i wyposażenia pałacu⁶⁵. Jego relacja jest entuzjastyczna i pełna zachwytów nad kolekcją. Gołębiowski wymienia cztery pokoje, być może traktując Gabinety Pierwszy i Drugi razem ze względu na ich jednorodny wystrój lub któreś z pomieszczeń mogło jeszcze nie być dostępne. Ujmuje zawartość Apartamentu łącznie, bez podziału na poszczególne pomieszczenia. Poza długą listą przedmiotów, sprzętów, ubiorów i akcesoriów, widnieje tam informacja, że znajdowały się w nim „makaty⁶⁶ axamitne ponsowe haftowane lub jedwabne różnych kolorów, albo ciemne, żółte i niebieskie szyte jedwabiami, inne znowu obicia są z Chińskich cyców bądź papierów malowanych”, a także „obrazy, rysunki, lustra”⁶⁷. Nie wspomina w ogóle o dekoracji malarskiej, choć z kontraktów z Kicińskim wynika, że musiała być już przynajmniej w Pokoju Cichym.

W inwentarzu z 1832 roku znajdują się opisy tkanin, które można skojarzyć z makatami z publikacji Gołębiowskiego: „Atlasu żółtego w Kolory Kwiaty haftowanego Łokci 6½, Makata z Atlasu Granatowego w Listwy złote Hińskie [...] Brytów 3, Makata Atlasowa Orzechowa w złote i kolorowe Kwiaty i Dessenie [...], Makata Axamitna Ponsowa złotem haftowana zjednem Szlakiem Axamit: Zielonem, Makata wielka Ponsowa Jedwabna z Szlakiem szerokiem błękitnym, złotem haftowana [...]”⁶⁸. Z pewnością nie wystarczyłoby ich na zakrycie całych ścian.

Choć makat używano także jako obić mebli, to wymienienie ich w jednej grupie z obiciami tekstylnymi „albo papierowymi” mogłoby sugerować, że mowa o wystroju ścian. Zastosowanie w takiej funkcji wielu bogato

63 AGWil, dz. XXI, Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich, sygn. I.302, Wyrachowanie Wyłożonych Kosztów na restaurację Pokoj przez pożar Ognia w Pałacu Willanowskim uszkodzonych w dniu 28 Grudnia 1824 r., s. 14.

64 *Ibidem*, s. 11–16.

65 Ł. Gołębiowski, *Opisanie historyczno-statystyczne miasta Warszawy*, Warszawa 1827, s. 242.

66 W XIX wieku makatami nazywano tkaniny zazwyczaj haftowane, wielobarwne. Pełniły funkcję zarówno obić ścian, jak i mebli (A. Zdanowicz et al., *op. cit.*, s. 801).

67 Ł. Gołębiowski, *op. cit.*, s. 232–233.

68 AGWil, dz. XXI, Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich, sygn. 174, Inwentarz Pałacu Wilanowskiego..., s. 76.

zdobionych, różnobarwnych makat nie było typowym sposobem dekoracji Pokojów Chińskich w innych rezydencjach w tym okresie. Istnieje także możliwość, że tkaniny te Gołębiowski wypisał jedynie na podstawie otrzymanego od Potockiej katalogu.

Jeżeli makaty faktycznie miałyby wisieć, to mogło to być tymczasowe rozwiązanie dekoratorskie w obliczu konieczności skończenia prac przerwanych śmiercią Potockiego i sposób na opóźnienie wykończenia pomieszczeń w obliczu wydatków na remont Apartamentu Wojewody po pożarze, zanim nadano im ostateczny lub prawie ostateczny wygląd, znany z inwentarza z 1832 roku. W latach 1829–1830 ponownie przeprowadzono tam szeroko zakrojone prace. Najpierw w grudniu 1829 roku pracował w nich stolarz Cybulski, reperując posadzki, w kwietniu 1830 roku zakupiono „szkła do Pokojów Chińskich i Sali Wielkiej”, w czerwcu ślusarz okuła tam 15 okien i wykonał inne prace (okien w Gabinetach i trzech pokojach było 14), w lipcu kupowano przeznaczone do nich „gwoździe i żelazo” i w sierpniu ponownie zatrudniono Wojciecha Kicińskiego do prac malarskich. Za „pomalowanie trzech Pokojów Chińskich” otrzymał on 1400 złotych, co jest kwotą niemal równą wcześniej wspomnianej zapłacie z 1825 roku za wykonanie od nowa dekoracji malarskiej trzech zniszczonych przez pożar pomieszczeń w prywatnym apartamencie⁶⁹. Z tego samego rejestru wydatków wynika, że w 1830 roku podobnie wysoką wypłatę – 1000 zł – odebrał za pomalowanie „Kabinetów przy Pokoich Chinskich”⁷⁰.

„Kabinet” w słownikach tego okresu można interpretować wielorako. W kontekście wnętrz mógł być stosowany jako synonim słowa „gabinet”⁷¹, czyli pokoju przeznaczonego na przykład do nauki, przechowywania czy oglądania ciekawych przedmiotów. W wielu dziewiętnastowiecznych słownikach występuje jako odpowiednik „gabinetu” w innych europejskich językach⁷². Występował czasem także w znaczeniu szafy z wieloma szufladami⁷³, lecz meble z wilanowskiej kolekcji, dziś określane jako gabinety, w inwentarzach z 1832 i 1837 roku noszą

69 AGWil, dz. XXI, Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich, sygn. I.300 Książka do zapisywania Expensy Pieniężney na Pałac Wilanowski od 1go Lipca 1823 do 1go lipca 1828 roku, s. 112, 116, 121–122. W Książce... uwzględniono jeszcze okres do kwietnia 1831 roku.

70 *Ibidem*, s. 122.

71 M.A. Troc, *Nouveau dictionnaire François, Allemand et Polonois*, t. 3, Lipsk 1779, s. 369.

72 Na przykład w: T. Żebrowski, *op. cit.*, s. 80. Nie występuje natomiast w kontekście mebli takich jak komody czy szafy.

73 J.W. Bandtke, *Nouveau dictionnaire portatif françois, polonois et allemand. Nouvelle édition augmentée...* Nowy słownik kieszonkowy francuzko-polsko-niemiecki. Nowa edycja poprawiona, t. 1, Breslau 1820, s. 144.

nazwę szafek. Jako że Kicińskiemu nie zlecono przy tej okazji żadnych prac malarskich dotyczących mebli, a „Pokojami Chińskimi” w latach 1821–1837 nazywano tylko Pokój Pierwszy, Środkowy i Cichy, można rozważać, czy gabinety z umowy Kicińskiego to nie Gabinety Chińskie pierwszy i drugi, traktowane oddzielnie.

Pokoje Chińskie po 1832 roku

Apartament Chiński opisano na tyle szczegółowo w inwentarzach z 1832 i 1837 roku, że jest możliwa identyfikacja wielu z tych obiektów w zachowanym zbiorze. Były już wówczas w pełni udekorowane i umeblowane. Choć opis ścian i sufitów potraktowano dość ogólnie, to poza Gabinetem Pierwszym i sufitem Pokoju Cichego przemalowanym przez Antoniego Strzałeckiego w 1884 roku, ich wygląd odpowiadał temu, który widać na dwudziestowiecznych fotografiach.

Nie odnaleziono korespondencji czy relacji gości spisanych po 1832 roku, w których opisano by Apartament Chiński. Kolejne opisy wystroju i wyposażenia Pokojów Chińskich publikowane w przewodnikach i encyklopediach są właściwie kopiami lub skróconymi i przeredagowanymi fragmentami *Opisanie... Warszawy*. Do lat pięćdziesiątych pojawiały się w nich wzmianki o aksamitnych pąsowych makatach, zaczerpnięte z opisu Gołębiowskiego⁷⁴. Tak jak w pierwszej połowie XIX wieku, Pokoje Chińskie były zazwyczaj jedynie wymieniane w przewodnikach i innych publikacjach obok pozostałych atrakcji, a często w ogóle pomijane⁷⁵. Dłuższe, oryginalne opisy pojawiły się dopiero w publikacjach Skimborowicza (1877) oraz Czajewskiego (1893)⁷⁶. Od lat sześćdziesiątych XIX wieku powstawały też kolejne inwentarze, w których jednak nie uwzględniano wyglądu ścian. Ostatnim szerzej zakrojonym etapem modernizacji dekoracji Apartamentu były wspomniane prace Antoniego Strzałeckiego w 1884 roku.

74 Pomijając publikacje, w których pokoje są tylko wspomniane, np.: [autor nieznany], *Willanów*, „Lwowianin, czyli Zbiór Potrzebnych i Użytecznych Wiadomości”, t. 1, Lwów 1837, s. 44; K. Kucz, *Pamiętniki miasta Warszawy z roku 1853*, Warszawa 1854, s. 242; A. Połujański, *Opisanie lasów królestwa Polskiego i gubernij Zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym*, Warszawa 1858, s. 65, a także później: F. Fryze, *Najnowszy przewodnik po Warszawie*, Warszawa 1873, s. 90; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 1, Warszawa 1885, s. 563–564.

75 Tak jak w: J. Słowaczynski, *Polska w kształcie dykcjonarza historyczno-statystyczno-jeograficznego*, Paryż 1833–1838, s. 448; *La Pologne historique, littéraire, monumentale et pittoresque*, red. L. Chodźko, Paryż 1836, s. 70; S.H. Plater, *Mala Encyklopedia Polska*, t. 1, Leszno–Gniezno 1847, s. 535, gdzie wspomniane są cztery Pokoje Chińskie. Ta liczba wynika zapewne z potraktowania Gabinetów Chińskich jako jednego pokoju, podobnie jak u Gołębiowskiego.

76 H. Skimborowicz, *Willanów. Zbiór widoków i pamiątek*, Warszawa 1877, s. 123–124; W. Czajewski, *op. cit.*, s. 87–96.

Po kolejnych zniszczeniach, które wystąpiły w tej części pałacu po działaniach wojennych, w 1947 roku Pokoje Chińskie zamknięto dla publiczności, a rok później Benedykt Tyszkiewicz określał ich stan jako „dramatyczny”. W 1955 roku raporty Jerzego Maniewskiego i Czesława Stefańskiego wymieniają „brak szyb, ogrzewania, wilgoć i uszkodzenia mechaniczne”. Mimo głosów za zachowaniem tego zespołu pomieszczeń⁷⁷, wykonano ostatnią dokumentację fotograficzną zachowaną dziś w Archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa, całe wyposażenie zdemontowano, skuto malowidła ścienne i Apartament Chiński Stanisława Kostki Potockiego przestał istnieć.

Podsumowanie

Okres przed 1832 rokiem wciąż pozostaje najmniej rozpoznany etapem historii Apartamentu Chińskiego na piętrze korpusu pałacu. Nadal zatem pozostaje do ustalenia, czy możliwe, że pierwsze prace przeprowadzono tam około 1813–1814 roku przy udziale Wojciecha Jaszczołda, który wykonywał wtedy nieznane zlecenie w pałacu⁷⁸. Udało się jednak ustalić nowe fakty, częściowo zweryfikować wcześniejsze hipotezy i postawić kolejne, dotyczące chronologii prac w tych pomieszczeniach, tym samym tworząc coraz bardziej kompletny obraz wczesnej historii Pokojów Chińskich Stanisława Kostki Potockiego.

Treść kontraktów zawartych z malarzem Kicińskim może sugerować, że przynajmniej zaczątek Apartamentu Chińskiego, w którym mieściła się bogata kolekcja, istniał w tej części pałacu w jakiejś formie przed 1821 rokiem. Być może pierwszym pokojem, którego wystrój ścian zaprojektowano i wykonano w 1821 roku (lub częściowo wcześniej) z intencją ekspozycji zbiorów azjatyckich był Pokój Cichy. Większość dekoracji ściennej przynajmniej części pomieszczeń opisanych przez Gołębiowskiego (czterech lub pięciu, jeżeli Gabinety traktował razem) została stworzona najprawdopodobniej częściowo przed 1827 rokiem. Możliwe, że jego relacja powstała niedługo po ich otwarciu dla publiczności. Kolejny etap rozległych prac w tych pomieszczeniach nastąpił w latach 1829–1830, kiedy Kiciński otrzymał wysoką zapłatę za pomalowanie trzech Pokojów Chińskich i Kabinetów przy tych pokojach – być może Gabinety pierwszego i drugiego.

77 A. Ekielska-Mardal, *Konserwacja dekoracji ściennych apartamentu chińskiego w Wilanowie w latach pięćdziesiątych XX wieku. Dyskusje i dokumenty*, „Studia Wilanowskie”, t. 17, 2010, s. 31–32.

78 W kontrakcie dotyczącym Pokoju Chińskiego wymieniono pomalowanie pasowych filonków w dwóch różnych punktach, raz – jak się wydaje – w kontekście płaszczyzny ściany, a raz – obramowania pejzaży. Oprócz tego najpierw jest ono określone jako listwy, a następnie jako filonki. Można rozważać, czy chodzi o pejzaże w tym samym pomieszczeniu, czy w dwóch sąsiadujących, lecz może być to jedynie niezręczność w sformułowaniu treści umowy.

Perspektywy dalszych badań

Jedne z najważniejszych źródeł informacji o Pokojach Chińskich, czyli kontrakty i rachunki, są rozproszone w wielu jednostkach w Archiwum Gospodarczym Wilanowskim. Jest duża szansa, że dalsze badania pozwolą na zidentyfikowanie nowych materiałów tego rodzaju (szczególnie wśród wydatków Kasy domowej, Kasy pałacu, prywatnych „kas” Stanisława Kostki, Aleksandry i Aleksandra), umożliwiających stworzenie dokładniejszej chronologii powstawania ekspozycji sztuki dalekowschodniej w tej części pałacu.

W zachowanej w Archiwum Publicznym Potockich korespondencji Stanisława Kostki, Aleksandry, Aleksandra i Anny, a także w dokumentach zgromadzonych między innymi w Allegatach Kasowych czy prywatnych zapiskach Potockiego w Archiwum Gospodarczym Wilanowskim, widać wyraźnie, że większość dyspozycji dotyczących prac budowlanych i dekoratorskich była kierowana bezpośrednio do wykonawców lub kierowników prac, a szczegóły, takie jak wykończenie czy wybór kolorów, Potocki często pozostawiał swojej żonie lub synowej. W roku 1813 siłą rzeczy nie mógł prowadzić Pamiętnika interessów..., wysyłał o wiele mniej listów, a z Wilanowa wyjechali zarówno jego żona, jak i syn, który do tej pory szczegółowo relacjonował ojcu wydarzenia z domu, łącznie z postępami robót. Być może szczegółów dotyczących realizacji prac w pałacu należy więc szukać w listach od jego synowej, Anny Potockiej. Nie odnaleziono też jak dotychczas korespondencji z wykonawcami, takimi jak Wojciech Jaszczołd, czy sprawozdań kierowników prac.

Szansa na to, że istnieją nieznane dziś drukowane publikacje, w których szczegółowo opisano Pokoje Chińskie przed 1832 rokiem nie jest duża. Natomiast jeszcze nieeksplorowanym pod tym względem obszarem badawczym są gazety i periodyki, a także pamiętniki osób odwiedzających Wilanów, w których również można czasem znaleźć informacje o pałacowych wnętrzach, jak np. w pamiętniku Ludwika Sczanieckiego, który w 1809 roku został oprowadzony po królewskich pokojach „jako i nowo urządzonych mieszkaniach, w których tak gust jako i sztuki panują”⁷⁹.

Dalsze rozszerzenie wiedzy o historii Apartamentu sprzed powstania inwentarza z 1832 roku mogą także przynieść kolejne prace i badania konserwatorskie zachowanych elementów wyposażenia – szczególnie pochodzącego z Gabinetu pierwszego – które przetrwało niemal w całości.

79 Mowa o pokojach mieszkalnych na piętrze południowego skrzydła odnawianych w 1806 roku, które najwyraźniej też czasem pokazywano niektórym gościom (L. Sczaniecki, *Pamiętniki Ludwika Sczanieckiego pułkownika wojsk polskich*, Poznań 1863, s. 12).

Materiały archiwalne**(wszystkie w AGAD, Warszawa)**

- AGWil, dz. XVII, Allegata Kasowe, sygn. 62, Reiestr listów z Olesina na pocztę Markuszewską oddawanych i odbieranych w Książce pocztowej Klementowickiey zapisanych, od 15 Maia do 5 Czer. 1808.
- AGWil, dz. I, Anteriora, sygn. 302, Pamiętnik interessów samego J.O. Stanisława Kostki Potockiego Senatora i Wojewody.
- AGWil, dz. I, Anteriora, sygn. 305, Kontrakty i Rachunki JWo Woiewody.
- AGWil, dz. XVI, Kasa Generalna i Kasa Domowa Potockich, potem Branic-
kich, sygn. 469, Rachunki kasy domowej z roku od dnia 1 julii 1814-o do
dnia 1 julii 1815 r.
- AGWil, dz. XXI, Administracja dóbr wilanowskich, sygn. 166, Koresponden-
cja admin.-gospodarcza dotycząca pałacu i muzeum w Wilanowie.
- AGWil, dz. XXI, Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich, sygn. 171,
Inwentarz Pałacu Wilanowskiego y Wszystkich w nim znaydujących Me-
blow Obrazów e.t.c. Diebus Septembris 1793 spisany.
- AGWil, dz. XXI, Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich, sygn. 174,
Inwentarz mebli i ozdób pokojowych znajdujących się w pokojach pałacu
w Wilanowie, Natolinie, Morysinku i Gucinie.
- AGWil, dz. XXI, Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich, sygn. 175,
Inwentarz chińszczyzny w pokojach chińskich pałacu wilanowskiego.
- AGWil, dz. XXI, Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich,
sygn. I.300, Książka do zapisywania Expensy Pieniężney na Pałac Wila-
nowski od 1go Lipca 1823 do 1go lipca 1828 roku.
- AGWil, dz. XXI, Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich,
sygn. I.302, Wyrachowanie Wyłożonych Kosztów na restauracyą Po-
koj przez pożar Ognia w Pałacu Willanowskim uszkodzonych w dniu
28 Grudnia 1824 r.
- APP, sygn. 293, Listy od różnych do hrabiny Aleksandry Potockiej od 1785
do 1831 r.
- APP, sygn. 265, Listy różnych osób do Stanisława Potockiego, t. 3: 1810 r.
- APP, sygn. 265, Listy różnych osób do Stanisława Potockiego, t. 5: od 1814
do 1816 r.
- APP, sygn. 236.2, Listy Hr[abiego] Sta[nisława] Potockiego do syna, t. 2: od
1810 do 1821 r.
- APP, sygn. 285, Listy hrabiego Alexandra Potockiego do rodziców i różnych
osób od r. 1789 do 1832 r.
- APP, sygn. 328, Brouillon listów w różnych interesach JW Hrabi Potockiego
pisanych, zaczęty Roku 1812.
- APP, sygn. 377, Varia w oryginałach i kopiach z lat 1617–1867.
- APP, sygn. 284, Rękopisma i listy Aleksandra Potockiego od 1812 do 1818 r.

Publikacje

- [autor nieznany], *Willanów*, „Lwowianin, czyli Zbiór Potrzebnych i Użytecz-
nych Wiadomości”, t. 1, Lwów 1837.

- Alkemade K., *Wybrane elementy wystroju apartamentu chińskiego na piętrze korpusu głównego palacu wilanowskiego i jego zmiany na przestrzeni dziejów – nowe spojrzenie*, „Studia Wilanowskie”, t. 26, 2019, s. 57–82.
- Baliński M., Lipiński T., *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 1, Warszawa 1885.
- Bandtke J.W., *Nouveau dictionnaire portatif françois, polonois et allemand. Nouvelle édition augmentée ... Nowy słownik kieszonkowy francuzko-polsko-niemiecki. Nowa edycja poprawiona*, t. 1, Breslau 1820.
- Ciechańska M., Dzik-Kruszelnicka D., Herman M., *A Collection of 18th Century Chinese Wall Coverings at the Wilanów Palace, Poland. A Historical, Technological and Conservation Research Project*, w: *Investigation and Conservation of East Asian Cabinets in Imperial Residences (1700–1900)*, red. G. Kirst, E. Iby, Wiedeń–Köln–Weimar 2017, s. 47–59.
- Ciechańska M., *Papierowe obicia ścienne w palacu w Wilanowie. Studium Portretowe*, Warszawa 2010.
- Czajewski W., *Ilustrowany przewodnik po Warszawie i okolicach. Willanów, Czerniaków, Morysin, Gucin, Natolin. Wraz ze szczegółowym spisem 1000 obrazów z Galeryi Wilanowskiej*, Warszawa 1893.
- Dzik-Kruszelnicka D., *Warstwy czasu, warstwy materii, warstwy znaczeń. Analiza funkcji, technik i treści. Konserwacja chińskiego przedstawienia Kobiety z dwójką dzieci z Palacu w Wilanowie* (rozprawa doktorska pod kier. Prof. dr hab. M. Ciechańskiej, kps), Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, Warszawa 2018.
- Ekielska-Mardal A., *Konserwacja dekoracji ściennych apartamentu chińskiego w Wilanowie w latach pięćdziesiątych XX wieku. Dyskusje i dokumenty*, „Studia Wilanowskie”, t. 17, 2010, s. 30–36.
- Fijałkowski W., *Wnętrza palacu w Wilanowie*, Warszawa 1977.
- Fortia de Piles A.T. de, *Pologne Et Autriche*, Paryż 1796 (*Voyage De Deux Français En Allemagne, Danemarck, Suède, Russie Et Pologne, Fait En 1790–1792*, t. 5).
- Fryze F., *Najnowszy przewodnik po Warszawie*, Warszawa 1873.
- Gołębiowski Ł., *Opis historyczno-statystyczny miasta stołecznego Warszawy*, w: *Kalendarzyk polityczny na 1826 rok*, Warszawa 1826, s. 480–650.
- Gołębiowski Ł., *Opisanie historyczno-statystyczne miasta Warszawy*, Warszawa 1827.
- Grohmann J.G., *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern*, Lipsk 1796, z. 21.
- Grohmann J.G., *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern*, Lipsk 1802, z. 40.
- Grohmann J.G., *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern*, Lipsk 1802, z. 46.
- Grohmann J.G., *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern*, Lipsk 1802, z. 48.
- Grohmann J.G., *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern*, Lipsk 1802, z. 42.
- Gutowska-Dudek K., *Rysunki z wilanowskiej kolekcji Potockich w zbiorach Biblioteki Narodowej*, t. 2, Warszawa 1998.

- Jaroszewski T.S., *O siedzibach neogotyckich w Polsce*, Warszawa 1981.
- Jaroszewski T.S., *Olesin*, „Biuletyn Historii Sztuki”, t. 24, 1962, nr 1, s. 96–111.
- Kraśiński J., *Guide du Voyageur en Pologne et dans la république de Cracovie contenant, la description des principales villes et de leurs environs, des maisons de plaisances*, Warszawa 1820.
- Kraśiński J., *Przewodnik dla podróżujących [!] w Polsce i Rzeczypospolitey Krakowskiej*, Warszawa 1821.
- Kucz K., *Pamiętniki miasta Warszawy z roku 1853*, Warszawa 1854.
- Kutner S., *Die polnische Umgangssprache*, Lipsk 1895.
- Kwiatkowska A., *Historia lakierowanych saskich mebli w pałacu wilanowskim*, w: *Chinois. Drezdeńska sztuka lakiernicza w Pałacu Wilanowskim*, red. M. Kopplin, Warszawa 2006, s. 149–192.
- Kwiatkowska A., *Meble trzech pokoleń rodziny Potockich*, „Studia Wilanowskie”, t. 24, 2019, s. 83–117.
- Kwiatkowska A., *Podróż do Francji i Anglii od marca 1787 do stycznia 1788*, w: *Grand Tour. Narodziny Kolekcji Stanisława Kostki Potockiego*, red. P. Jaskanis, A. Rottermund, A. Kwiatkowska, A. Ekielska-Mardal, Warszawa 2006, s. 174–184.
- Kwiatkowska A., *Podróż do Francji od stycznia do sierpnia 1808*, w: *Grand Tour. Narodziny Kolekcji Stanisława Kostki Potockiego*, red. P. Jaskanis, A. Rottermund, A. Kwiatkowska, A. Ekielska-Mardal, Warszawa 2006, s. 198–211.
- La Pologne historique, littéraire, monumentale et pittoresque*, red. L. Chodźko, Paryż 1836.
- Lorentz S., *Natolin*, Warszawa 1970.
- Mactaggart P., Mactaggart A., *Green Pigments*, w: *Pigment ID using Polarised Light Microscopy*, 2007, <https://academicprojects.co.uk/green-pigments/> (dostęp: 12 XI 2022).
- Marconi B., *Konserwacja obrazów i malowideł ściennych*, „Ochrona Zabytków”, t. 15, 1962, nr 3 (58), s. 44–64.
- Mateusiak A., *Tryptyk piastowski Juliana Ursyna Niemcewicza*, Łódź 2015.
- Otero-Matias V., *Historically Accurate Reconstructions and Characterisation of Chrome Yellow Pigments*, praca magisterska, Uniwersytet w Lizbonie 2010, kps, <https://core.ac.uk/download/pdf/303713046.pdf> (dostęp: 10 XI 2022).
- Plater S.H., *Mała Encyklopedia Polska*, t. 1, Leszno–Gniezno 1847.
- Połujański A., *Opisanie lasów królestwa Polskiego i gubernij Zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym*, Warszawa 1858.
- Potocki S.K., *O sztuce u dawnych czyli Winkelman polski*, oprac. J.A. Ostrowski, J. Śliwa, t. 1, Warszawa–Kraków 1992.
- Rastawiecki E., *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 1, Warszawa 1850.
- Rudnicka J., *Biblioteka Wilanowska: dwieście lat jej dziejów, 1741–1932*, Warszawa 1967.
- Szczaniecki L., *Pamiętniki Ludwika Szczanieckiego pułkownika wojsk polskich*, Poznań 1863.

- Skimborowicz H., *Willanów. Zbiór widoków i pamiątek*, Warszawa 1877.
- Słowaczyński J., *Polska w kształcie dykcjonarza historyczno-statystyczno-jeograficznego*, Paryż 1833–1838.
- Święcki T., *Opis starożytnej Polski*, t. 1, Warszawa 1816.
- Troc M.A., *Nouveau dictionnaire François, Allemand et Polonois*, t. 3, Lipsk 1779.
- Zasławska D.N., *Chinoiserie w Wilanowie*, Warszawa 2009.
- Zawanowski K., *Wilanów. Przewodnik*, Warszawa 1950.
- Zdanowicz A. et al., *Słownik języka polskiego*, Wilno 1857.
- Żebrawski T., *Słownik wyrazów technicznych dotyczących się budownictwa*, Kraków 1883.

SPIS ILUSTRACJI

- s. 265 Gabinet Chiński Pierwszy przed demontażem wyposażenia, 1955 r., fot. J. Szandomirski, Archiwum PPKZ w Archiwum NID (nr negatywu PKZ 908 w tomie Gabinecik Chiński II-KS/56)
- s. 265 Gabinet Chiński Drugi przed usunięciem wystroju, 1955 r., fot. J. Szandomirski, Archiwum PPKZ w Archiwum NID (nr negatywu PKZ 905 w tomie Gabinecik Chiński I-KS/55, przedrukowane w: K. Alkemade, *Wybrane elementy wystroju apartamentu chińskiego na piętrze korpusu głównego palacu wilanowskiego i jego zmiany na przestrzeni dziejów – nowe spojrzenie*, „Studia Wilanowskie”, t. 26, 2019, s. 74, il. 8)
- s. 266 Pokój Pierwszy w 1911 roku, fot. B. Mieszkowski, Archiwum NID (nr negatywu 53668)
- s. 266 Pokój Drugi w 1930 roku, Archiwum NID (przedrukowane w: I. Fuks-Rembisz, *Koszyczki z kości słoniowej w kolekcji wilanowskiej*, „Studia Wilanowskie”, t. 28, 2021, s. 219, il. 13)
- s. 266 Pokój Trzeci Cichy w 1911 roku, fot. B. Mieszkowski, Archiwum NID (przedrukowane w: M. Ciechańska, *Papierowe obicia ścienne w palacu w Wilanowie. Studium portretowe*, Warszawa 2010, s. 128, il. 23)
- s. 273 *Piknik przy altanie chińskiej*, akwarela z 1850 roku, fot. R. Poddębski, Archiwum NID (teka z luźnymi kartami, nr inw. kliszy 29722-C.B.J.)
- s. 277 Jeden z sześciu *panneaux* z medalionami z osiemnastowiecznej kantońskiej tapety, nr inw. Wil.1877, C69077, fot. Zbigniew Reszka
- s. 278 „Liście z galeryjką” w gładach okiennych Pokoju Cichego, 1955 r., fot. J. Szandomirski (fragment), Archiwum NID (fragment z negatywu 894)
- s. 278 „Galeryjka w drzwiach” między Pokojem Środkowym a Cichym, 1955 r., fot. J. Szandomirski (fragment), Archiwum NID (fragment z negatywu 927)
- s. 279 Panel z aplikacjami *Architektura z mostem*, Wil.1911, lico w świetle rozproszonym, stan po konserwacji. (Fot. Konrad Stasiuk, 22.04.2022, archiwum WKiRDS). Zdjęcie z dokumentacji konserwatorskiej, il. 20
- s. 280 Obrazowanie 6244/4a, nr negatywu 6244-4 C106775, fot. Zbigniew Reszka
- s. 281 Fotografia narożnika północno-wschodniego Gabinetu Chińskiego Pierwszego, z 1913 roku, podpisana przez Władysława Marconiego,

Archiwum Główne Akt Dawnych (przedrukowane w: K. Alkemade, *Wybrane elementy wystroju apartamentu chińskiego na piętrze korpusu głównego pałacu wilanowskiego i jego zmiany na przestrzeni dziejów – nowe spojrzenie*, „Studia Wilanowskie”, t. 26, 2019, s. 70, il. 6, oryginalnie z AGWił nr serii 21 sygn. 136)

- s. 282 Obraz na jedwabiu *Scena rodzajowa*, nr inw. Wil.1904 po konserwacji, C141133, fot. Agnieszka Indyk

ANNA KONOPKO

<https://orcid.org/0000-0001-9087-7444>

Dr, absolwentka Konserwacji i restauracji malarstwa i rzeźby drewnianej polichromowanej oraz Konserwacji i restauracji tkanin zabytkowych, adiunkt w Katedrze Konserwacji i Restauracji Tkanin Zabytkowych na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dziel Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. W latach 2019–2023 w ramach przewodu doktorskiego oraz umowy między ASP w Warszawie i Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie prowadziła prace badawcze i konserwatorskie dotyczące czterech reliefowych malowideł nr inw. Wil.1908–1911 z dawnego Gabinetu Chińskiego pierwszego, wykonanych mieszaną techniką. W akademickiej i prywatnej pracy konserwatorskiej skupia się na obiektach tego rodzaju – stanowiących połączenie różnorodnych materiałów i technik, głównie malarskich i tekstylnych.

Kontakt: anna.konopko@asp.waw.pl

Badania dotyczące identyfikacji składu próbek pobranych z malowidła Wil.1911 wykonano w ramach umowy między Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie i Akademią Sztuk Pięknych w Warszawie i sfinansowano ze środków własnych ASP w latach 2019–2022. Wyniki badań dotyczących malowidła Wil.1904 wykonano w ramach umowy z Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie o konserwację tego obiektu w 2023 roku.